

УДК 336.143

Рябушка Л.Б., к.е.н., доцент кафедри фінансів
ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України” м.Суми

МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У публікації систематизовані методологічні підходи, визначені практичні рекомендації щодо фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів на прикладі міжбюджетних відносин, запропоновано методичні засади оцінки ефективності міжбюджетних відносин, що враховують економічні, соціальні, політичні, інституційні фактори впливу на соціально-економічний розвиток регіону.

Ключові слова: економічний, соціальний, розвиток, фактори впливу, міжбюджетні відносини, фінансове забезпечення оцінка ефективності.

Ryabushka L.B.

INTERGOVERNMENT RELATIONS ARE IN PROVIDING TO SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN REGION

In the article systematic methodological approaches set out practical advice on financial support for socio-economic development on the example of intergovernmental relations, methodical principles of estimation of efficiency of interbudget relations that take into account the economic, social, political, institutional factors of influence on socio-economic development in region.

Keywords: economic, social, development, institutional factors, interbudget relations, estimation of efficiency.

Рябушка Л.Б.

МЕЖБЮДЖЕТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

В публикации систематизированы методологические подходы, определены практические рекомендации относительно финансового обеспечения социально-экономического развития регионов на примере межбюджетных отношений, предложен методический подход к оценке эффективности межбюджетных отношений, который учитывает экономические, социальные, политические, институционные факторы влияния на социально-экономическое развитие региона

Ключевые слова: экономическое, социальное, развитие, факторы влияния, межбюджетные отношения, финансовое обеспечение, оценка эффективности.

Постановка проблеми у загальному виді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни неможливе без створення ефективної системи міжбюджетних відносин. Тому до основних задач фінансової політики, яка базується на Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» віднесено, в тому числі, реформування міжбюджетних відносин. У зв'язку з цим, дослідження та обґрунтування ролі міжбюджетних відносин у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів є актуальним і обумовлено відсутністю вибору пріоритетних напрямів фінансування соціальної сфери, стандартної системою показників, що характеризують фінансовий стан місцевих бюджетів, відсутністю уніфікованих методологічних підходів, які б дозволяли проводити поточну оцінку та прогнозування рівня соціально-економічного розвитку регіонів у порівнянні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблематикою фінансового забезпечення регіонального розвитку взагалі, та оцінюванням рівня впливу бюджетних відносин на територіальний розвиток зокрема,

займалися ряд українських науковців та практиків, серед яких: М. Азаров, О. Барановський, В. Геєць, В. Опарін, В. Федосов, А. Єпіфанов, О. Теліженко, Є Балацький, С. Фролов, І. Чугунов ін. Вагоме місце в розробленні методологічного інструментарію міжбюджетного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних утворень займають праці російських вчених: А. Балтіної, В. Волохіної, В. Іванова, Г. Поляка, М. Полозкова. Вплив міжбюджетних відносин на соціально-економічний розвиток муніципалітетів в країнах з перехідною та розвинутою економікою ґрунтовно опрацьований зарубіжними авторами: Tanzi Vito, Roy Bahl, Junaid Ahmad, Richard Miller Bird, Charles B. Blankart. Віддаючи належне наявним науковим доробкам зарубіжних і вітчизняних вчених з окресленої проблематики, слід зазначити, що існує необхідність у підвищенні теоретико-методологічного рівня подальших наукових досліджень до оцінки ефективності міжбюджетних відносин як інструменту соціально – економічного розвитку регіонів, запровадження дієвих бюджетних механізмів у системі інституційного середовища суспільства, підвищення результативності міжбюджетних відносин як складової державного регулювання економіки.

Цілі статті. Враховуючи сучасні положення фінансової теорії та доробки вчених систематизувати методологічні підходи, запропонувати науково-практичні засади та рекомендації щодо фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів на прикладі міжбюджетних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Роль та значення міжбюджетних відносин в процесах зростання економіки держави та суспільного життя важко переоцінити. Система міжбюджетних відносин є важливим засобом впливу на соціально-економічний розвиток регіонів, рівень їх фінансової забезпеченості, зменшення міжтериторіальних диспропорцій. Ефективна і раціональна побудова системи міжбюджетних відносин сприяє досягненню таких цілей, як забезпечення стійкого економічного зростання за рахунок оптимального використання податкового потенціалу кожного з регіонів, зростання якості життя населення, соціального захисту і високого рівня бюджетного забезпечення територіальних спільнот, зміцнення адміністративно-територіальної цілісності країни, підвищення політичної відповідальності, економічної ефективності та прозорості управлінських рішень, результативності функціонування інституту місцевого самоврядування та розвитку стабільної фінансової інфраструктури регіону. Роль міжбюджетних відносин у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону представлено на рис.1. Починаючи з 2001 року міжбюджетне вирівнювання в Україні здійснюється на формульній основі за нормативним методом з розрахунку фінансування бюджетних витрат на душу населення [1]. Проте на думку багатьох вітчизняних науковців «Формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами» не враховує економічний потенціал регіонів, фактичний стан їх соціального розвитку (рівень освіти, охорони здоров'я), демографічні тенденції, сферу послуг житлово-комунального господарства. Складається ситуація, коли уявне бюджетне вирівнювання фактично породжує дискримінаційні механізми фінансування соціально-економічної сфери в країні [2, с.192].

Важливим аспектом дослідження є кількісна оцінка розмірів фінансового забезпечення соціально-економічного зростання. Треба зазначити, в сучасній економічній літературі викладено цілий ряд методичних підходів в яких науковці пропонують різні системи показників, напрямків, критеріїв на підставі яких необхідно проводити відбір індикаторів територіального розвитку.

Рис. 1 Роль міжбюджетних відносин у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону

Структуроформуючими ознаками соціально-економічного стану територій пропонуються показники добробуту і життєвого рівня населення [3, 4], що враховують розвиток територій за інвестиційними, фінансовими, зовнішньоекономічними, науково-технічними, структурними ознаками [5], показники фінансової забезпеченості регіону [6]; рівня бюджетного фінансування, фінансової самостійності територій за напрямками: податкова самостійність, бюджетна самостійність, самостійність у галузі тарифного регулювання та політики ціноутворення [7]; оцінки ефективності місцевих бюджетів за критеріями економічна ефективність, соціальна ефективність, фінансова продуктивність [8], оцінки бюджетного потенціалу[9], індексу людського розвитку[10].

Враховуючи те, що основним завданням бюджетної архітектури виступає оптимізація процесу міжбюджетного вирівнювання в країні, забезпечуючи фінансову незалежність, видаткову автономність місцевих бюджетів окремої уваги заслуговують методичні підходи до типологізації соціально-економічного розвитку в основу яких

покладено оцінку бюджетної стійкості та фінансової спроможності регіонів [11,12,13,14,15,16]. Так, в методичному підході запропонованому російським академіком Г. Поляком рівень стійкості місцевого бюджету визначається обсягом коштів необхідних для забезпечення мінімальних бюджетних видатків. Критерії стійкості бюджету автор ранжує за чотирма рівнями (абсолютно стійкій бюджет, нормальний, нестійкій, кризовий), що оцінені на основі показників: розмір власних і закріплених доходів, розмір регульованих доходів, кошти позабюджетних фондів, позичкові кошти, заборгованість бюджету, видатки бюджету [11]. Недоліком методики є відсутність показників, що характеризують вплив отриманих трансфертів на фінансову стійкість місцевих бюджетів. Інший підхід до оцінки соціально-економічного розвитку територій пропонують автори роботи [12]. Вони наполягають на тому, що важливим аспектом в оцінці фінансового стану територій є аналіз платоспроможності бюджету, який слід проводити за такими напрямками: оцінка боргового навантаження, оцінка зміни у показниках міжбюджетних відносин, оцінка динаміки податкової бази, аналіз стану управління бюджетними ресурсами. Проте до недоліків такого підходу слід віднести відсутність синтетичного показника який би враховував напрямки аналізу. Результатом подальших наукових досліджень в цьому напрямі був розрахунок інтегрального показника фінансової стійкості бюджету, запропонований Н.Старостенко [13]. Проте до недоліків дослідження можна віднести обмежений перелік показників, що характеризують рівень розвитку соціальної сфери територій. До безперечних переваг роботи [14] слід віднести всебічний аналіз фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону, а саме здатності регіону до збалансованого задоволення потреб, забезпечення соціально-економічного розвитку, що базується на фінансовій достатності, дієздатності та фінансової стійкості всіх суб'єктів фінансово-економічних відносин. Серед основних складових фінансової спроможності регіонів автор виділяє бюджетну спроможність регіону (здатність регіонального бюджету розв'язувати соціально-економічні завдання і одночасно створювати умови для розвитку, стимулювати поживлення економічної діяльності, сприяти підвищенню суспільних благ, вдосконаленню інфраструктури, базуючись на можливості виконання бюджету регіону за доходами та видатками за принципами достатності, ефективності, стійкості). Перспективним підходом оцінювання фінансової спроможності регіону є застосування інтегрального індексу:

$$I = \sqrt[4]{R_{1j} \times R_{2j} \times R_{3j} \times R_{4j}}, \quad (1)$$

де $R_{1j}, R_{2j}, \dots, R_{4j}$ – рейтингові оцінки фінансової стійкості j -го регіону за окремими групами індикаторів, що розраховується за формулою обчислення модифікованої середньої геометричної:

$$R_j = \sqrt[n]{\prod_{u=1}^m (1 + a_{ij})} - 1, \quad (2)$$

де a_{ij} – відповідно стандартизовані індикатор-стимулятор і індикатор-дестимулятор. Якщо $I \geq 1,14473$ рівень фінансової спроможності високий; $1,07236 < I < 1,14473$ – середній, $1 \leq I \leq 1,07236$ – низький, $I < 1$ – нестійкий.

Переваги застосування методу багатofакторного порівняльного аналізу полягають у тому, що він є зручним інструментом для динамічних і регіональних порівнянь. Певним недоліком є те, що інтегральний індекс сам по собі не має реального економічного змісту і може застосовуватись лише для порівняння у просторі або часі. На основі застосування методики результати інтегральної рейтингової оцінки фінансової спроможності обласних центрів України за період 2007-2011рр. показали, що майже по всіх регіонах відбулось перманентне зниження фінансової забезпеченості регіонального розвитку. Нестійкій стан фінансової спроможності мають місцеві

бюджети у м. Вінниця, Житомир, Івано-Франківськ, Кіровоград, Львів, Рівне, Суми, Тернопіль, Ужгород, Херсон, Черкаси, Чернігів; низький – Київ, Луцьк, Миколаїв; середній – Запоріжжя, Полтава, Чернівці; високий – Дніпропетровськ, Донецьк, Луганськ, Одеса, Харків.

На рис. 2 проілюстровано рівні фінансової спроможності місцевих бюджетів України у 2007 р. і 2011 р. Оцінка фінансової спроможності регіонів України дає можливість стверджувати про деформацію територіальних пропорцій та посилення міжрегіональної поляризації за індикаторами фінансової спроможності бюджету.

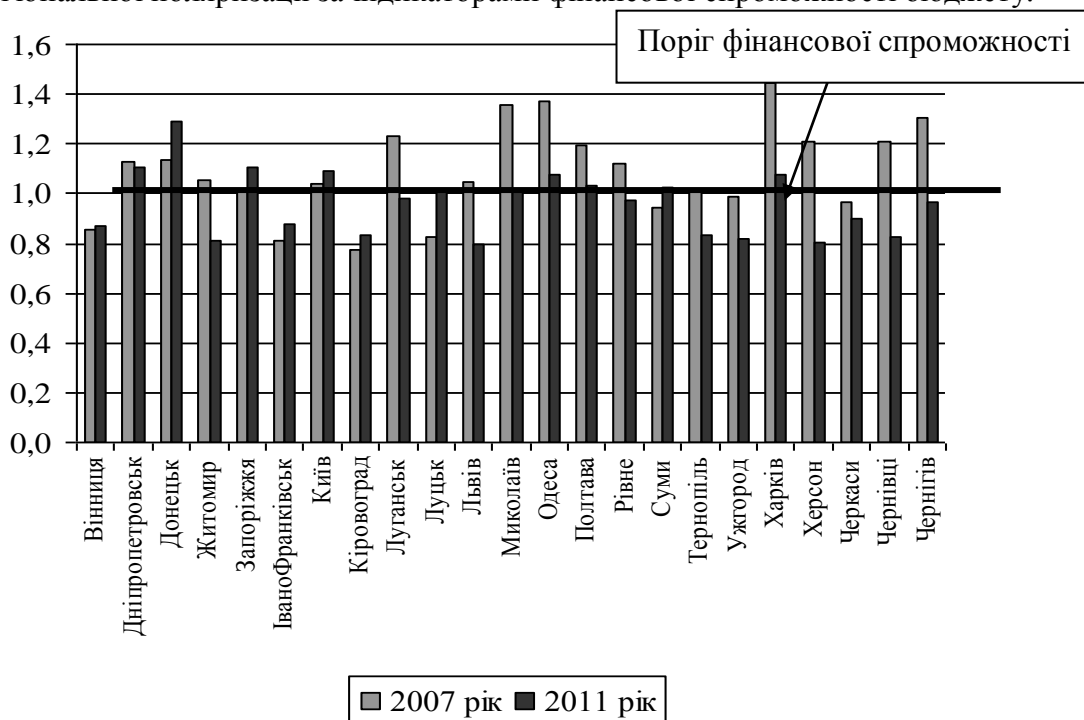

Рис. 2 Рівні фінансової спроможності обласних центрів України

Найприйнятнішими для вирішення поставлених завдань є методичні підходи, висвітлені в роботах російських науковців [15,16]. Так, в основу теоретико-методологічного дослідження [15] покладено метод визначення взаємозв'язку між фінансовою допомогою в бюджеті регіону та рівнем його соціально-економічного розвитку на основі побудови інтегрального показника розвитку регіону та індексу ефективності міжбюджетних трансфертів.

Під інтегральним показником автор розуміє загальний результат реалізації економічної, соціальної та фінансової політики на території регіону.

$$R_j = \frac{\sum_{i=1}^n K_{ij}^R}{n}, \quad (3)$$

де R_j - інтегральний показник рівня соціально-економічного розвитку окремого регіону; K_{ij}^R - нормативна оцінка i -го показника для j -го району; n - кількість показників, що використовують для розрахунку інтегрального показника. Якщо значення приватного показника позитивно впливає на інтегральний показник, збільшуючи його значення, тоді нормування здійснюється за формулою:

$$K_{ij}^R = \frac{K_{ij} - R_i^{\min}}{K_i^{\max} - K_i^{\min}}, \quad (4)$$

де K_{ij}^R - індивідуальний рівень соціально-економічного розвитку j -го регіону за i -тим приватним показником; K_i^{\max} , K_i^{\min} - відповідно найбільше та найменше значення i -того показника по всім регіонам. В тому випадку, якщо значення приватного показника негативно впливає на інтегральний показник нормування здійснюється за формулою:

$$K_{ij}^R = \frac{K_i^{\max} - K_{ij}}{K_i^{\max} - K_i^{\min}}, \quad (5)$$

Індекс економічної ефективності міжбюджетних трансфертів розраховується як:

$$I_{\text{мбт}} = \frac{\sum \Delta X}{\sum \Delta Y}, \quad (6)$$

де $\sum \Delta X$ - сумарні зміни рівня соціально-економічного розвитку регіону з попереднім роком; $\sum \Delta Y$ - сумарні зміни питомої ваги міжбюджетних трансфертів, що отримує регіон.

До переваг методичного підходу слід віднести врахування як позитивного впливу (приріст населення, середня заробітна плата, середній розмір пенсії, кількість лікарень освітніх установ і т.п.), так і негативного впливу (питома вага пенсіонерів, рівень безробіття, рівень захворюваності і т.п.) приватних показників на рівень соціально-економічного розвитку окремого регіону. Як недолік в методиці відсутні елементи прогнозування показників та індикаторів на середньостроковий та довгостроковий періоди.

Для визначення ступеню ефективності міжбюджетного розподілу автор роботи [17] запроваджує коефіцієнт оцінювання фінансового вирівнювання. Він дорівнює відношенню різниці між відхиленням індексу надходжень до зведеного бюджету на певній території від середнього рівня по Україні й аналогічними відхиленням індексу видатків від середнього рівня та індексу відносної податкоспроможності місцевого бюджету цієї території, тобто:

$$K = \frac{I_{vij} - Idz_{vij}}{Id_{ij}}, \quad (7)$$

де I_{vij} – індекс видатків i -ої адміністративно-територіальної одиниці в j -му році; Idz_{vij} – індекс надходжень до зведеного бюджету в i -ої адміністративно-територіальної одиниці в j -му році; Id_{ij} – індекс податкоспроможності i -ої адміністративно-територіальної одиниці в j -му році.

До переваг роботи слід віднести можливість аналізу залежності обсягу видатків від обсягу податкових надходжень до місцевого і зведеного бюджету у розрахунку на одного мешканця, а також можливість оцінки політики бюджетного вирівнювання з позицій місцевих органів влади щодо зацікавленості до збільшення власної ресурсної бази. В результаті дослідження автор робить висновок про те, що значне коливання коефіцієнта, що спостерігається майже у половини регіонів свідчить про неефективну політику фінансового вирівнювання, яка не стимулює органи місцевої влади до пошуку додаткових джерел надходжень до місцевого бюджету, не дає змоги здійснювати ефективне прогнозування своєї діяльності. До недоліків роботи слід віднести обмежений перелік показників, що характеризують рівень розвитку соціальної сфери територій. Автор дослідження [18] оцінку ефективності політики бюджетного вирівнювання пропонує здійснювати з використанням коефіцієнту Джині у розрахунках доходів і видатків місцевого бюджету на одну особу. За результатами дослідження науковець також робить висновок, що починаючи з 2000р. міжбюджетні

трансферти є наслідком нерівності доходів в різних регіонах і не вирішують задачі ліквідації цієї причини. При цьому визначення ролі міжбюджетних відносин в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону неможливе без обґрунтування системи факторів впливу на оцінку їх ефективності за такими напрямками: економічні, соціальні, інституційні, політичні. Економіко-математичне обґрунтування факторів впливу на оцінку ефективності системи міжбюджетних відносин може бути представлено загальною багатфакторною моделлю:

$$I = \left(\left(\sum_{i=1}^n f(k_e); \sum_{i=1}^n f(k_s); \sum_{i=1}^n f(k_i); \sum_{i=1}^n f(k_p) \right) \cdot v_i \right), \quad (8)$$

де (I) – інтегрований показник оцінки ефективності системи міжбюджетних відносин, k_e, k_s, k_i, k_p – економічні, соціальні, інституційні та політичні фактори; v_i – коефіцієнт впливу факторів на оцінку ефективності міжбюджетних відносин; $0 < v_i < 1$. Якщо інтегрований показник оцінки ефективності [менше 0,25] – рівень надзвичайно низький; [0,25-0,5] – середній; [0,5-0,75] – високий; [більше 0,75] – дуже високий.

Кожен фактор обґрунтовується системою показників: економічний (коефіцієнти бюджетної децентралізації, бюджетного покриття, податкової автономності, співвідношення регулюючих та власних доходів місцевого бюджету); соціальний (коефіцієнти бюджетної результативності, бюджетної залежності від трансфертів, бюджетної забезпеченості, результативності трансфертів); інституційний фактор (коефіцієнти автономії, самостійності, впливу державних органів влади на формування місцевих бюджетів, розвитку інституту місцевого самоврядування); політичний (розвитку демократії, виконання бюджетних повноважень, політичного впливу, законодавчої ефективності). З метою отримання реальних результатів факторів впливу, розрахунок показників здійснено згідно фактичних даних соціально-економічного розвитку Сумської області за останні п'ять років. Обробку статистичної інформації доцільно здійснювати за методом Мандані. За результатами дослідження найбільший позитивний вплив системи міжбюджетних відносин на розвиток регіону має економічний фактор 60%, соціальний фактор має помірний вплив 22%, незначний вплив мають політичний фактор 11% та інституційний - 7%. При цьому найбільший негативний вплив на міжбюджетні відносини має саме політичний фактор – 36%. Політичний фактор негативно впливає також на соціальну сферу та інституційний розвиток регіону, що підтверджує заангажованість місцевих органів влади в організації бюджетного процесу, не ефективному розподілу повноважень місцевих органів влади. Загальна оцінка ефективності міжбюджетних відносин в Сумській області, згідно моделі (8), є надзвичайно низькою – 18,6%. Головним показником ефективності міжбюджетних відносин та трансфертного фінансування є стабільність доходів місцевих бюджетів. Це пов'язано з тим, що податкові надходження мають тенденцію до циклічного коливання. З точки зору витрат, трансферти можуть виступати в якості автоматичного стабілізатора. Однак на практиці система міжбюджетних трансфертів немає цих стабілізаційних властивостей. Саме дестабілізуючий вплив на доходи місцевих бюджетів характерний для країн з великими обсягами трансфертів та низькою податковою спроможністю місцевих бюджетів. Критеріями оцінки стабілізаційних та дестабілізаційних властивостей міжбюджетних трансфертів можуть бути вплив місцевих податків на ВВП; вплив трансфертів на ВВП; вплив трансфертів на місцеві податки. Результати аналізу статистичних даних країн світу за період 2000-2010рр. показали, що стабільна трансфертна система спостерігається в Австралії, Данії, Фінляндії і Італії. Такі країни як Канада, Франція, Греція, Румунія, Ірландія, Мексика, Португалія, Швеція, Швейцарія, Великобританія, Україна мають нестабільну і циклічну трансфертну систему. Тому досвід зарубіжних країн та реальна ситуація, що

склалась в Україні підкреслюють неоднозначний характер впливу міжбюджетних відносин на соціально-економічний розвиток регіонів та підтверджують проблеми існуючої моделі міжбюджетних відносин в нашій державі: вона надзвичайно централізована, негнучка і не сприяє соціально-економічному розвитку, як окремих регіонів, так і держави загалом. Для підвищення ефективності міжбюджетних відносин доцільно здійснити наступні заходи: - зміцнення ресурсної бази місцевих бюджетів з метою ефективного функціонування місцевого самоврядування та створення фінансово спроможних адміністративно-територіальних одиниць; - підвищення інноваційної складової місцевих бюджетів, заохочення місцевих органів виконавчої влади до нарощування власних джерел фінансування; - продовження вдосконалення міжбюджетних відносин, виходячи з динаміки фінансово-бюджетних та соціально-економічних показників розвитку регіонів на основі якісних стандартів надання публічних послуг; запровадження механізмів стимулювання економічної активності органів місцевого самоврядування з метою самозабезпечення та збільшення фінансової стійкості місцевих бюджетів; - підвищення ефективності та дієвості внутрішнього фінансового контролю та системи бюджетного моніторингу соціально-економічного розвитку.

Таким чином, викладений вище аналіз результатів досліджень дає загальні уявлення про методика оцінки різних сфер територіального розвитку і їх інтегрованої оцінки. Проаналізовані методики мають як окремі недоліки, так і позитивні, новітні моменти і можуть бути використані в подальших дослідженнях. На основі узагальнення існуючих методичних підходів доцільно дотримуватись такого алгоритму оцінки соціально-економічного розвитку територій: - формування сукупності показників соціально-економічного розвитку територіальної системи, їх обґрунтування повинно здійснюватись відповідно до мети дослідження; - вибір методу обробки значної кількості статистичних даних та приведення їх у класифіковані групи за напрямками розвитку; - обчислення інтегральної оцінки територіального розвитку; - узагальнення одержаних результатів.

Висновки. На сучасному етапі переосмислення напрямків реформування бюджетних відносин дійсно є необхідною умовою в діяльності центральних та місцевих органів влади. При цьому побудова сучасної моделі міжбюджетних відносин повинна бути спрямована на підтримку соціально-економічного стану регіонів, інституційного розвитку місцевого самоврядування, політичної відповідальності в бюджетному просторі, щоб максимально використати конкурентні переваги кожного окремого регіону. Застосування системи факторів впливу, середньострокового бюджетного планування, моніторингу фінансової забезпеченості місцевих бюджетів є важливими інструментами механізму міжбюджетних відносин з метою посилення їх ефективності й результативності. Органи місцевого самоврядування в Україні мають стати більш автономними, володіючи повноваженнями та матеріально-фінансовими ресурсами для самостійного вирішення питань місцевого значення та виконання делегованих функцій держави, сприяти соціально-економічній стабілізації і розвитку територій. У зв'язку з тим, що ефективність децентралізації, яка забезпечується вирівнювальною системою міжбюджетних трансфертів може мати, як позитивні так і негативні наслідки для соціально-економічного розвитку регіонів, система міжбюджетних відносин повинна втілювати основний принцип - поступовий перехід від бюджетного забезпечення регіонів до бюджетного регулювання та координації податкового потенціалу. В свою чергу, пошкваллення соціально-економічного розвитку залежить не тільки від бюджетного забезпечення територіальних громад, а й створення умов для розвитку економічного потенціалу регіону, інновацій, нових робочих місць, підприємницької ініціативи.

Література

1. Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2001 р. № 1195 [Зі змінами та доповненнями] // www.rada.gov.ua.
2. Теліженко О.М. Принципи і методи інтегральної оцінки соціально-економічного розвитку території / Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста / [за загальною редакцією д-ра екон. наук А.О. Єпіфанова і д-ра екон. наук Т.О. Васильєвої]: монографія у 2-х Т. – Суми: «ДВНЗ УАБС НБУ», 2009 – Т.1. – 270с.
3. Севастьянов Л.И. Индикаторы социально-экономического развития регионов: методические подходы к разработке / Л.И. Севастьянов // Регион: Экономика и социология. – 1996. - №1. – С. 44-58.
4. Курнышев В.В. Концептуальные подходы к снижению экономической, социальной и правовой асимметрии регионов Российской Федерации / В.В. Курнышев // Регион: Экономика и социология. – 1999. - №2. – С. 3-15.
5. Зайцева Л.М. Региональная система управления (организационно-методологический аспект) / Л.М. Зайцева. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1997. – 333бс.
6. Сукач О. Методика визначення фінансової забезпеченості регіону / О.Сукач //Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип.19. – С.449-453.
7. Зенченко С.В. Финансовая обеспеченность региона и современные подходы к ее оценки / С.В. Зенченко // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. – 2009. - №2(19). – С.6-12.
8. Апатова Н.В. Оцінка ефективності місцевих бюджетів / Н.В. Апатова // Економіка Крима. – 2010. - №4(33). – С.104 -107.
9. Балацький Є.О. Бюджет міста у системі фінансів території : монографія / Є.О. Балацький. Суми: «ДВНЗ УАБС НБУ», 2011. - 302с.
10. Кузнецов Е.А. Индекс человеческого развития и тенденции его измерения в России и зарубежных странах / Е.А. Кузнецов // Вопросы экономики. – 1999. - №2. – С.21-24.
11. Поляк Г. Б. Финансы : учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / Под. Ред. Г.Б. Поляка. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити-Дана, 2007. – 703 с. – ISBN 5-238-01110-5.
12. Виконання місцевих бюджетів на основі положень Бюджетного кодексу України: навчальний посібник / [С.І. Мельник, І.Ф. Щербина, Дж. Хансен та ін.]. – К.: - Міленіум, 2002. - 276с.
13. Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста / Н.Старостенко // Економіка України. – 2005. - №9. – С. 38-47.
14. Камінська І.М. Діагностика фінансової стійкості регіонів України [Електронний ресурс] / І.М. Камінська. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2008_5_1/zbirnuk/ - Назва з екрану.
15. Иванов В.В. Теория и практика межбюджетных отношений : монография / В.В. Иванов . – СПб.,: БАН; Нестор-История, 2010. – 115с.
16. Игнатъева Е.Д., Аверина Л.М., Гимади И.Э. Типология муниципальных образований как инструмент анализа социально-экономического развития территорий. Екатеринбург. – 2005. – 64с.
17. Волохова І.С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / І.С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2010. – 234с. – ISBN 978-966-2361-10-0
18. Колодій С.Ю. Дослідження економічної ефективності витатків держави на забезпечення бюджетного вирівнювання / С.Ю. Колодій //Ученые записки ТНУ. – 2008. – 21(60). - №1. – С.69-75.

Рябушка, Л.Б. Міжбюджетні відносини у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону [Текст] / Л.Б. Рябушка // Економічний форум. - 2013. - № 1. - С. 116-125.